

Ludwig Wittgenstein

O GOTOVOSTI

WITTGENSTEIN, Ludwig, 1889-1951

O gotovosti / Ludwig Wittgenstein ; [prevedla Amalija Maček Mergole ; spremna beseda Bojan Žalec]. - Ljubljana : Društvo Apokalipsa, 2004. - (Filozofska zbirka Aut ; 19)

18. »Vem« pogosto pomeni: imam prave razloge za svojo izjavo. Če torej drugi pozna jezikovno igro, bi soglašal, da jaz to vem. Drugi mora biti sposoben, da si, če pozna jezikovno igro, predstavlja, kako nekdo lahko ve nekaj takšnega.

19. Izjavo »Vem, da je tu ena roka« lahko torej nadaljujemo – »to je namreč moja roka, ki jo gledam«. V tem primeru razumen človek ne bo podvomil o tem, da jaz to vem. – Pa tudi idealist ne; temveč bo rekel, da mu ni šlo za praktični dvom, ki je sedaj odpravljen; temveč za to, da za tem dvomom obstaja še nek drugi dvom. – Da gre za prevaro, moramo pokazati na drugačen način.

20. »Dvomiti o obstoju zunanjega sveta« namreč ne pomeni, da bi, denimo, dvomili o obstoju nekega določenega planeta, ki ga pozneje z opazovanjem dokažejo. – Ali pa želi Moore reči, da je védenje, da je tu roka, druge vrste kot védenje, da obstaja planet Saturn? Sicer bi lahko dvomljivcu predstavili odkritje planeta Saturna in rekli, da je njegov obstoj dokazan in s tem tudi obstoj zunanjega sveta.

21. Moorov pogled pravzaprav pomeni, da je pojem »vedeti« analogen pojmom »verjeti«, »domnevati«, »dvomiti«, »biti prepričan« v tem, da izjava »Vem ...« ne more biti zmeta. Če pa je tako, potem lahko iz izreka sklepamo o resničnosti trditve. Ob tem pa nismo upoštevali forme »Verjel sem, da vem«. – Če pa ta ni dopuščena, potem mora biti zmeta logično nemogoča tudi v trditvi. In prav to mora uvideti, kdor pozna jezikovno igro; in ob tem mu zagotavljanje verodostojnega, da on to ve, ne more kaj dosti pomagati.

22. Navsezadnje bi bilo vendarle nenavadno, če bi morali verjeti verodostojnemu, ki pravi »Ne morem se motiti«; ali tistemu, ki pravi »Ne motim se«.

23. Če ne vem, ali ima nekdo dve roki (na primer, ali so mu ju amputirali ali ne), bom verjel njegovemu zagotovilu, da ima dve to ve, lahko zame to pomeni le, da se je lahko prepričal o tem in da torej njegove roke niso, na primer, prekrite z odejo ali ovite v povoje itd. Da verjamem verodostojnemu, izhaja iz tega, da mu priznavam možnost, da se je prepričal. Kdor pa pravi, da (morda) ni nikakršnih fizičnih predmetov, tega ni storil.

24. Idealistovo vprašanje bi se glasilo nekako takole: »S kakšno pravico ne dvomim o obstoju svojih rok?« (In odgovor na to ne more biti: »Vem, da obstajajo.«) Kdor pa sprašuje na tak način, je prezrl, da dvom o kakršnekoli obstoju deluje le v jezikovni igri. Da bi torej morali najprej vprašati: »Kakšen pa naj bi bil takšen dvom?« in ga ne bi smeli razumeti kar tako brez nadaljnega.

25. Tudi glede tega, »da je tu roka«, se lahko motimo. Le v določenih okoliščinah ne. – »Tudi pri računu se lahko zmotimo – in le v določenih okoliščinah ne.«

26. Toda ali je mogoče, da bi iz nekega pravila razbrali, v kakšnih okoliščinah je zmeta pri uporabi računskih pravil logično izključena? Kaj nam koristi takšno pravilo? Ali se ob njegovi uporabi ne moremo (ponovno) zmotiti?

27. Če bi za to želeli navesti kakršnokoli pravilo, bi morali vanj vključiti izraz »v normalnih okoliščinah«. Normalne okoliščine prepoznamo, ne da bi jih lahko natančno opisali. Lažje opišemo celo vrstno nenormalnih.

28. Kaj pomeni, da se »naučimo nekega pravila«? – To. Kaj pomeni, da »se zmotimo pri njegovi uporabi«? – To. Odgovora kažeta na nekaj nedoločnega.

29. Vaja v uporabi pravila pokaže tudi, kaj je napaka v njegovi uporabi.

30. Če se je nekdo o nečem prepričal, potem reče: »Da, račun drži«, vendar tega ni izpeljal iz stanja svoje gotovosti. O dejanskem stanju ne sklepamo na podlagi lastne gotovosti. Gotovost je tako rekoč ton, v katerem izražamo dejanski stan, toda iz tega tona ne sledi, ali je naša gotovost utemeljena.

31. Iz filozofskega jezika bi rad izkoreninil stavke, h katerim se vedno znova vračamo kot uročeni.

32. Ne gre za to, da bi Moore vedel, da je tu roka, temveč za to, da ga ne bi razumeli, če bi rekel »Seveda se lahko glede tega tudi motim«. Vprašali bi ga: »Kakšna pa naj bi bila takšna zmeta?« – na primer, kakšno bi bilo odkritje, da je to zmeta?

33. Izkoreninimo torej stavke, ki nam ne pomagajo dalje.

34. Če nekoga naučimo računati, ali ga bomo s tem naučili tudi, da se lahko zanese na učiteljev račun? Tudi ta pojasnila se morajo nekje končati. Ali ga naučimo tudi, da se lahko zanese na svoje čute – ker mu vendarle v nekaterih primerih rečemo, da se v tem ali onem določenem primeru nanje ne moremo zanesti? – Pravilo in izjema.

35. Toda ali si ne moremo predstavljati, da ne bi bilo nikakršnih fizičnih predmetov? Ne vem. Pa vendarle je izjava »Fizični predmeti obstajajo« nesmisel. Naj bi bil to izkustveni stavek? – Ali pa je morda to izkustveni stavek: »Zdi se, da obstajajo fizični predmeti«?

36. Poduk »A je fizični predmet« damo le tistemu, ki bodisi še ni razumel, kaj pomeni »A« ali kaj pomeni »fizični predmet«. Gre torej za poduk o uporabi besed in »fizični predmet« je potemtakem logični pojem. (Kakor barva, mera ...). Zato ni mogoče tvoriti stavka »Fizični predmeti obstajajo«. Takšne ponesrečene poizkuse pa srečamo na vsakem koraku.

37. Toda ali je to, da rečemo, da je stavek »Fizični predmeti obstajajo« nesmisel, zadosten odgovor na skepsu idealistov ali na zagotovila realistov? Zanje to vendar ni

nesmisel. Možen odgovor pa bi bil naslednji: ta trditev ali njeno nasprotje predstavlja spodletel poskus, da bi izrazili (nekaj), česar na ta način ni mogoče izraziti. Da je poskus spodletel, je mogoče pokazati; vendar stvar s tem še ni zaključena. Človek se mora namreč dokopati do uvida, da je to, kar se nam kaže kot prvi izraz neke težave ali odgovora nanjo, morda še en popolnoma napačen izraz. Tako kakor nekdo, ki upravičeno kritizira neko sliko, običajno svojo kritiko usmeri proti nečemu, glede česar ni umestna, in potrebna je prava raziskava, da bi našli tisto mesto, glede katerega je ta kritika upravičena.

38. Vedenje v matematiki. Ob tem se moramo vedno znova zavedati nepomembnosti »notranjega dogajanja« ali »stanja« in se vprašati »Zakaj naj bi bilo pomembno? Kaj se me to tiče?« Zanimivo je, kako uporabljamo matematične stavke.

39. Tako računamo, v takšnih okoliščinah račun obravnavamo kot brezpogojno zanesljiv, kot gotovo pravilen.

40. Trditvi »Vem, da je tam moja roka« lahko sledi vprašanje »Kako pa to veš?« in odgovor predpostavlja, da to lahko tako vem. »Vem, da je tam moja roka,« bi lahko izrekli tudi kot »Tam je moja roka« in dodali pojasnilo, kako to vemo.

41. »Vem, kje me boli,« »Vem, da me boli tukaj« je prav tako napačno kot: »Vem, da me boli.« Pravilno pa je: »Vem, kje si se dotaknil moje roke.«

42. Rečemo lahko »Verjame, da je tako, vendar ni tako,« ne moremo pa reči »Ve, da je tako, vendar ni tako.« Ali to izhaja iz različnih duševnih stanj v primeru mišljenja in vedenja? Ne. »Duševno stanje« lahko imenujemo nekaj, kar se izraža v tonu govora, v gesti itd. Bilo bi torej možno govoriti o duševnem stanju prepričanosti; in to je lahko isto, pa naj to vemo ali pa le zmotno mislimo, da je tako. Če bi menili, da bi morali besedama »verjeti« in »vedeti« ustrezati različni stanji, bi bilo tako, kakor da bi menili, da morata besedi »jaz« in imenu »Ludwig« ustrezati dva različna človeka, ker sta pojma različna.

43. Kakšen stavek je to: »Pri $12 \times 12 = 144$ se nismo mogli zmotiti pri računanju?« To mora biti stavek logike. – Toda ali ne gre za isti stavek oziroma ali ni ta stavek nič drugega kot ugotovitev $12 \times 12 = 144$?

44. Če zahtevaš pravilo, iz katerega izhaja, da se tu nismo mogli zmotiti pri računanju, potem se odgovor glasi, da se tega nismo mogli naučiti s pomočjo pravila, temveč tako, da smo se naučili računati.

45. Bistvo računanja smo spoznali, ko smo se učili računati.

46. Toda ali ni mogoče opisati, kako smo se prepričali o zanesljivosti nekega računa? Vsekakor! Vendar ob tem pač ne bo prišlo na dan nobeno pravilo. – Najpomembnejše pa je: ne potrebujemo pravila. Nič nam ne manjka. Računamo po pravilu in to zadostuje.

47. Tako računamo. In računanje je to. To, česar smo se npr. naučili v šoli. Pozabi na to transcendentno gotovost, ki se navezuje na tvoj pojem duha.

48. V množici računov pa vendarle lahko nekatere označimo kot zanesljive za vselej, druge pa kot še ne trdne. Ali je to zdaj logično razlikovanje?

49. Toda upoštevaj: čeprav je račun preverjen, je to le odločitev za praktični smoter.

50. Kdaj rečemo: »Vem, da je $\dots \times \dots = \dots$?« Kadar smo račun preverili.

51. Kakšen stavek pa je to: »Kakšna bi bila videti napaka v tem primeru?« To bi moral biti logični stavek. A gre za logiko, ki je ne potrebujemo, saj tega, kar uči, ni mogoče naučiti s stavki. – Je logični stavek, saj opisuje pojmovno (jezikovno) situacijo.

52. Situacija torej ni enaka v primeru stavka kot »Na tej razdalji od sonca obstaja planet« in v primeru »Tu je roka« (namreč moja). Drugega ne moremo imenovati hipoteza. In vendar med njima ni ostre meje.

53. Lahko bi torej dali prav Mooru, če ga razlagamo tako, da ima lahko stavek, ki pravi, da je to fizični predmet, podoben logični položaj kot stavek, ki pravi, da je to rdeč madež.

54. Ni namreč res, da bi zmeta od planeta do moje roke postajala le vedno bolj neverjetna. Na neki točki si je niti ne moremo več predstavljati. Na to kaže že to, da bi si sicer lahko predstavljali tudi, da smo se zmotili pri vsaki izjavi o fizični predmetih, da so vse izjave, kar smo jih kdaj izrekli, napačne.

55. Je torej možna hipoteza, da vse stvari v naši okolici ne obstajajo? Ali ne bi bila podobna tisti, da smo se zmotili pri vseh računih?

56. Če rečemo »Mogoče ta planet ne obstaja in svetloba nastaja drugače,« potem vendarle potrebujemo nek predmet, ki obstaja. Ne obstaja – kot na primer ... Ali pa naj rečemo, da je gotovost le skonstruirana točka, ki se ji nekatere stvari približajo bolj in druge manj? Ne. Dvom vse bolj izgublja svoj smisel. Takšna je pač ta jezikovna igra. In k logiki sodi vse, kar opisuje jezikovno igro.

57. Pa ne bi mogli stavka »Vem, ne le domnevam, da je tu moja roka,« ali ga ne bi mogli dojeti kot slovničnega stavka? Torej ne časovno. – Ali ni potem podoben temu: »Vem, ne le domnevam, da vidim rdečo?« In ali ni sklep »Torej obstajajo fizični predmeti« podoben stavku »Torej so barve?«

58. Če »Vem, da« ... dojemamo kot slovnični stavek, potem seveda »jaz« ne more biti pomemben. In se pravzaprav glasi: »V tem primeru ni nobenega dvoma« ali »Stavek 'Ne vem' v tem primeru nima pomena«. Iz tega pa seveda sledi tudi, da pomena nima niti »Vem«.

59. »Vem« je tu logični uvid. Vendar z njegovo pomočjo ni mogoče dokazati realizma.

60. Tako je tudi napačno, če rečemo, da bi »hipotezo«, da je to košček papirja, potrdila ali razvrednotila poznejša izkustva in da se »Vem« v stavku »Vem, da je to košček papirja« navezuje bodisi na takšno hipotezo ali na logično določbo.

61. ... Pomen besede je način njene uporabe. Kajti beseda je to, česar smo se naučili, ko smo besedo prvič vključili v svoj jezik.

62. Zato obstaja ujemanje med pojmom »pomen« in »pravilo«.

63. Če si dejstva predstavljamo drugačna, kot so, določene jezikovne igre izgubijo svojo pomembnost, druge pa postanejo pomembne. In tako se, sicer postopno, spreminja uporaba besedišča nekega jezika.

64. Pomen neke besede primerjaj s »funkcijo« nekega uradnika. In »različne pomene« z »različnimi funkcijami«.

65. Če se spremenijo jezikovne igre, se spremenijo pojmi, in s pojmi pomeni besed.

92. Lahko pa vprašamo: »Ali lahko ima nekdo tehten razlog, da misli, da Zemlja obstaja šele kratek čas, denimo šele od njegovega rojstva dalje?« – Če predpostavljamo, da so mu vedno tako govorili, – bi imel dober razlog, da o tem dvomi? Ljudje verjamejo, da lahko ustvarjajo pravila; zakaj potem nekega kralja ne bi vzgajali v veri, da se je svet začel z njim? In če bi se torej srečala Moore in ta kralj in razpravljala, ali bi lahko Moore resnično dokazal, da je njegovo prepričanje pravilno? Ne pravim, da Moore ne bi mogel spreobrniti kralja in ga pridobiti, toda verjetno bi šlo za posebno spreobrnjenje: kralj bi bil prisiljen, da drugače gleda na svet. Upoštevaj, da se o pravilnosti nekega nazora včasih prepričamo na podlagi njegove preprostosti ali simetrije, tj.: da nas ti dve stvari pripravita do tega, da se pridružimo nekemu nazoru. Nato preprosto rečemo: »Tako mora biti.«

93. Stavki, ki prikazujejo, kaj Moore »ve«, so vsi takšne vrste, da si lahko le težka predstavljamo, zakaj bi bil kdo prepričan o nasprotnem. Na primer stavek, da je Moore vse svoje življenje prebil na Zemlji, ne da bi se od nje zares oddaljil. – Ponovno lahko govorim o samem sebi namesto o Mooru. Kaj bi me lahko pripravilo do tega, da bi mislil nasprotno? Bodisi neki spomin ali pa pripoved drugih ljudi. – Vse, kar sem videl in slišal, me utrjuje v prepričanju, da se noben človek nikdar ne oddalji od Zemlje. Nič v mojem pogledu na svet ne govori v prid nasprotnemu.

94. Toda svojega pogleda na svet nimam, ker bi se prepričal o njegovi pravilnosti; tudi ne, ker sem o njegovi pravilnosti prepričan. Temveč je to ozadje, ki se prenaša iz roda v rod, na podlagi katerega razlikujem med resničnim in napačnim.

95. Stavki, ki opisujejo to podobo sveta, lahko sodijo k neke vrste mitologiji. In njihova vloga je podobna vlogi

pravil igre in tudi igre se lahko naučimo čisto praktično, brez določenih (izrečenih) pravil.

96. Lahko bi si predstavljali, da navidez izkustveni stavki okamenijo in funkcionirajo kot vodilo za neokamenele, tekoče izkustvene stavke; in da se to razmerje sčasoma spreminja, tako da tekoči stavki okamenijo in trdni postanejo tekoči.

97. Mitologija lahko ponovno steče, rečna struga misli se lahko prestavi. Toda razlikujem med gibanjem vode v rečni strugi in med premikom rečne struge; čeprav ostra meja ne obstaja.

98. Če pa bi nekdo rekel: »Torej je tudi logika izkustvena znanost,« bi se motil. Toda drži, da lahko stavek enkrat obravnavamo, kakor da ga je preverilo izkustvo, drugič pa kot pravilo, s katerim ga preverjamo.

99. Da, breg te reke je deloma iz trdega skalovja, ki ni podvrženo nikakršnemu ali le neopaznemu spreminjanju, deloma pa iz peska, ki ga zdaj tu zdaj tam odnaša in odplakuje.

100. Resnice, za katere Moore pravi, da ima o njih védenje, so takšne, o katerih, če govorimo mimogrede, imamo védenje vsi, če ima o njih védenje on.

101. Takšen stavek bi na primer lahko bil: »Moje telo ni nikdar izginilo in se po določenem času spet pojavilo.«

102. Ali ne bi mogel verjeti, da sem bil nekoč, ne da bi vedel, denimo v stanju nezavesti, daleč od Zemlje, celo da to drugi vedo, a mi tega nočejo povedati? Toda to sploh ne bi sodilo k mojim siceršnjim prepričanjem. Ne gre za to, da bi mogel opisati sistem svojih prepričanj. Toda moja prepričanja tvorijo sistem, zgradbo.

103. In če bi torej rekel, da sem »neomajno prepričan, da itd.,« potem to v našem primeru pomeni tudi, da do nekega prepričanja nisem prišel zavedno po določenih miselnih poteh, temveč, da je v tolikšni meri zasidrano v vseh mojih vprašanih in odgovorih, da se ga ne morem dotakniti.

104. Tako sem, na primer, prepričan tudi o tem, da Sonce ni luknja v nebesnem svodu.

105. Vsakršno preverjanje, vsakršno potrjevanje in ovržba neke podmene že poteka znotraj nekega sistema. Ta sistem pa ni neka bolj ali manj poljubna in dvomljiva izhodiščna točka vseh naših argumentov, temveč sodi k bistvu tega, kar imenujemo argument. Sistem torej ni toliko izhodiščna točka kakor življenjski element argumentov.

106. Odrasel bi, na primer, otroku rekel, da je bil na Luni. Otrok mi to pove, jaz pa rečem, da je to le šala in da ta ali oni ni bil na Luni; da še nihče ni bil na Luni; Luna je daleč daleč proč od nas in ne bi se mogli povzpeti nanjo ali poleteti do nje. – Če bi zdaj otrok vztrajal: mogoče pa obstaja način, kako bi lahko prišli tja, le da ga sam ne poznam itd. – kaj bi lahko odvrnil? Kaj lahko odgovorim odraslim nekega plemena, ki mislijo, da ljudje vsake toliko časa odidejo na Luno (morda tako pojasnjujejo

svoje sanje), in ki vendarle priznavajo, da se tja ni mogoče povzpeli niti poleteti z običajnimi sredstvi? – Otrok pa se običajno ne bo tako zelo oklepal nekega mišljenja in se bo kmalu dal prepričani resni besedi.

107. Ali ni to povsem enako, kakor če otroku privzgojimo vero v Boga ali da ni Boga, in mu bodisi za eno ali za drugo znamo navesti navidez tehtne razloge?

108. »Toda, ali objektivna resnica ne obstaja? Ali ni res oziroma napačno, da je bil nekdo na Luni?« Če razmišljamo znotraj svojega referenčnega okvira, je gotovo, da noben človek ni bil na Luni. Ne le, da nam o čempodobnem razumni ljudje še nikdar niso resno poročali, temveč nam celotni fizikalni sistem prepoveduje, da bi to verjeli. Kajti to terja odgovore na vprašanja: »Kdo je premagal težnost?«, »Kako bi lahko živeli brez ozračja?« in še tisoča druga, na katera ne bi mogli odgovoriti. Toda kaj, če nam bi namesto vseh teh odgovorov odvrnili: »Ne vemo, kako se pride na Luno, ampak tisti, ki pridejo tja, takoj vedo, da so tam; in tudi ti nam nikakor ne moreš vsega pojasniti.« Če bi nam kdo rekel kaj podobnega, bi nam bil duhovno tuj.

109. »Izkustveni stavek je mogoče preveriti« (recimo). Toda kako? S čim?

110. Kaj velja kot preverjanje? – »Je to zadostno preverjanje? Če da, ali ga ni treba v logiki prepoznati kot takšno?« – Kakor da utemeljevanju ne bi bilo ne konca ne kraja. Toda konec ni neutemeljena predpostavka, temveč neutemeljen način delovanja.

137. Tudi če bi mi najbolj verodostojna oseba zagotovila, da ve, da je tako in tako, potem se sam še ne morem prepričati o tem, da ona to ve. Le da verjame, da ve. Zato nas Moorovo zagotavljanje, da ve ..., ne more zanimati. Stavki, ki jih Moore navaja kot primere takšnih gotovih resnic, pa vsekakor so zanimivi. Ne zato, ker bi kdo vedel ali verjel, da ve, da so resnični, temveč ker vsi igrajo podobno vlogo v sistemu naših empiričnih sodb.

138. Tako na primer do nobenega izmed njih ne pridemo s pomočjo raziskovanja. Obstajajo na primer zgodovinske raziskave in raziskave o obliki in tudi starosti Zemlje, ne pa o tem, ali je Zemlja obstajala zadnjih sto let. Seveda številni izmed nas slišijo, kar o tem času pripovedujejo njihovi starši in stari starši; toda ali se ne morejo motiti? – »Nesmisel,« bo kdo rekel, »le kako bi se ti ljudje lahko motili!« Toda, ali je to argument? Ali ni to le zavrnitev neke ideje? Kako pa je z opredelitvijo nekega pojma? Kajti če tukaj govorim o možni zmoti, to spremeni vlogo, ki jo v našem življenju igra »zmota« in »resnica«. 139. Da bi določili prakso, ne zadostujejo pravila, temveč potrebujemo tudi primere. Naša pravila puščajo zadnja vrata odprta, zato mora tudi praksa povedati svoje.

140. Prakse empiričnega presojanja se ne naučimo tako, da bi se naučili pravil; sodbe nam vbijejo v glavo; prav tako kakor njihove povezave z drugimi sodbami. Vse sodbe se nam zato zdijo plavzibilne.

141. Če nekaj verjamemo, potem ne posameznega stavka, temveč celoten sistem stavkov. (Postopoma se nam jasni celota.)

142. Ne posamezni aksiomi, temveč sistem, v katerem se posledice in premise medsebojno podpirajo, je tisto, kar razumem.

143. Povedo mi, na primer, da se je nekdo pred mnogimi leti povzpel na to goro. Ali torej vsakokrat preverim verodostojnost pripovedovalca in ali je ta gora pred leti že obstajala? Otrok se precej pozneje nauči, da obstajajo verodostojni in neverodostojni pripovedovalci, kakor se nauči dejstev, ki mu jih povedo. Tega, da je ta gora že dolgo obstajala, se sploh ne nauči; kar pomeni, da se vprašanje, ali je temu tako, sploh ne pojavi. Ta sklep torej, tako rekoč, sprejme skupaj s tem, kar se nauči.

144. Otrok se nauči verjeti celo vrsto stvari. Tako se nauči, na primer, delovati v skladu s tem prepričanjem. Postopoma si izoblikuje sistem tega, v kar (ali čemur) verjame, in v njem marsikaj neovrgljivo drži, drugo pa je bolj ali manj spremenljivo. Kar neovrgljivo drži, ne drži zato, ker je samo po sebi očitno ali jasno, temveč ker je tesno umeščeno v vse, kar ga obdaja.

145. Reči hočemo: »Vsa moja izkustva kažejo, da je tako.« Toda kako to kažejo? Kajti stavek, na katerega se nanašajo, je prav tako del njihove posebne interpretacije. »Če ta stavek dojemam kot zagotovo resničen, to opredeljuje tudi mojo interpretacijo izkustva.«

146. Zemljo si predstavljamo v podobi krogle, ki prosto lebdi v prostoru in se v 100 letih bistveno ne spremeni. Rekel sem: »Predstavljamo si jo v podobi itd.« in ta podoba nam zdaj služi za presojanje različnih dejanskih stanj. Dimenzije nekega mosta sicer lahko izračunam, morda lahko izračunam tudi, da je tukaj most ugodnejši od splava itd. – toda domneva ali odločitev mora imeti smisel.

147. Podoba Zemlje kot krogle je dobra podoba, ki se povsod obnese, je tudi preprosta podoba – na kratko, uporabljamo jo, ne da bi o njej dvomili.

148. Zakaj se ne prepričam o tem, da imam dve nogi, ko hočem vstati s stola? O tem se sploh ne sprašujem. Tega preprosto ne počnem. Tako ravnam.

149. Moje sodbe same karakterizirajo način, kakor presojam, bistvo presojanja.

150. Kako nekdo presodi, katera roka je leva in katera desna? Kako naj vem, da moja sodba ustreza sodbi drugih? Kako vem, da je ta barva modra? Če v tem primeru ne zaupam sebi, zakaj naj bi zaupal sodbi drugih? Ali obstaja Zakaj? Ali ni treba, da na neki točki začnem zaupati? Tj. nekje moram začeti z nedvomom; in to ni, tako rekoč, prenačljeno, vendar odpustno, temveč sodi k presojanju.

151. Rad bi rekel: Moore ne ve tega, kar trdi, da ve, temveč to zanj trdno velja prav kakor trdno velja zame; to, da se nam zdi, da to drži, pa sodi k metodi našega dvoma in raziskovanja.

152. Stavkov, ki trdno veljajo zame, se ne naučim na pamet. Naknadno jih lahko odkrijem kot rotacijsko os nekega vrtečega se telesa. Ta os ni pri miru v tem smislu, da bi jo kdo držal, toda gibanje okrog nje jo opredeljuje kot negibno.

153. Nihče me ni naučil, da bi moje roke izginile, če nanje ne bom pazil. Lahko rečemo še, da pri svojih trditvah itd. predpostavljam resničnost tega stavka (kakor da bi temeljile na njem), medtem ko svoj smisel dobi šele z našimi trditvami, ki smo jih izrekli na drugem mestu.

154. Obstajajo primeri, ko nekdo daje znake dvoma tam, kjer sami ne dvomimo, kjer mi ne moremo z gotovostjo razumeti njegovih znakov kot znakov dvoma. Kar pomeni, da sme svoje znake zato, da bi jih razumeli kot znake dvoma, dajati le v določenih primerih, v drugih pa ne.

155. Človek se v določenih okoliščinah ne more motiti. (»More« je tu rabljen logično in stavek ne pravi, da človek v takšnih okoliščinah ne more reči ničesar napačnega.) Če bi Moore izrekal nasprotje tistih stavkov, ki jih proglašajo za gotove, bi ne le delili enakega mnenja z njim, temveč bi ga imeli za duševno motenega.

156. Da bi se človek lahko motil, mora že presojsati v skladu s preostalim človeštvom.

157. Kaj pa, če se nekdo ne bi mogel spomniti, ali je že od nekdaj imel pet prstov ali dve roki? Bi ga razumeli? Bi lahko bili z gotovostjo prepričani, da ga razumemo?

158. Se lahko, na primer, motim glede tega, da so preproste besede, ki tvorijo ta stavek, nemške besede, katerih pomen poznam?

159. Kot otroci se naučimo dejstev, na primer, da ima vsak človek možgane, in jim verjamemo. Verjamem, da obstaja otok Avstralija, ki je takšne in takšne oblike itd., verjamem, da sem imel prastare starše, da so ljudje, ki so se izdajali za moje starše, res bili moji starši itd. Te vere morda nikoli ne izrečem, morda niti nikdar ne mislim, da je tako.

160. Otrok se uči tako, da verjame odraslim. Dvom pride po verjetju.

225. Ne oklepam se enega samega stavka, temveč cele mreže stavkov.

226. Ali je domneva, da sem bil na Luni, sploh vredna resnega razmišljanja?

227. »Je to mar nekaj, kar lahko pozabimo?!«

228. »V takšnih okoliščinah ljudje ne rečejo: 'Mogoče smo pa vsi pozabili' ali kaj podobnega, temveč predpostavljajo ...«

229. Našemu govoru dajejo smisel naša siceršnja dejanja.

230. Sprašujemo se: Kaj naj storimo z izjavo »Vem ...«? Kajti ne gre za dogajanja ali stanja duha. In tako se moramo odločiti, ali je nekaj vedenje ali ni.

231. Če bi nekdo podvomil o tem, da je Zemlja pred 100 leti že obstajala, tega ne bi razumel zato, ker ne bi vedel, kaj naj sploh še pusti veljati kot evidenco in kaj ne.

232. »O vsakem posameznem dejstvu bi lahko dvomili, toda o vseh ne moremo dvomiti.« Ali ne bi bilo pravilneje, če bi rekli: »O vseh ne dvomimo.« Da ne dvomimo o vseh, je pač način, kako presojamo, kako torej ravnamo.

233. Če bi me neki otrok vprašal, ali je Zemlja pred mojim rojstvom že obstajala, mu ne bi odgovoril, da Zemlja obstaja šele od mojega rojstva dalje, temveč da je obstajala že dolgo dolgo pred tem. Ob tem pa bi imel občutek, da govorim nekaj smešnega. Nekaj podobnega, kakor če bi otrok vprašal, ali je gora višja od zelo visoke hiše, ki jo je videl. Na vprašanje bi lahko odgovoril le otroku, ki bi ga najprej naučil določenega pogleda na svet. Če bi torej na vprašanje z gotovostjo odgovoril tako, kaj mi potem nudi ta gotovost?

234. Verjamem, da imam prednike in da jih ima vsak človek. Verjamem, da obstajajo različna mesta, in sploh verjamem poglobljena dejstva geografije in zgodovine. Verjamem, da je Zemlja telo, na površju katerega se gibljemo, in da ne bo nenadoma izginila ali kaj podobnega, prav kakor ne izgine nenadoma kakšno drugo trdno telo: ta miza, ta hiša, to drevo itd. Če bi hotel dvomiti o obstoju Zemlje dolgo pred mojim rojstvom, bi moral podvomiti o marsičem, kar se mi zdi trdno veljavno.

235. Da pa se mi nekaj zdi trdno veljavno, ni posledica moje neumnosti ali lahkovernosti.

236. Če bi nekdo rekel »Zemlja ni obstajala že dolgo ...« – česa bi se dotaknil s tem? Ali jaz to vem? Ali bi to morala biti tako rekoč znanstvena vera? Ali ne bi mogla biti mistična? Ali mora s tem brezpogojno nasprotovati zgodovinskim dejstvom? Da, celo zemljepisnim?

237. Če rečem »Ta miza pred eno uro še ni obstajala,« verjetno mislim, da so jo šele kasneje izdelali. Če rečem »Ta gora takrat še ni obstajala,« najverjetneje mislim, da je nastala šele pozneje – morda vulkansko. . Če rečem »Ta gora pred pol ure še ni obstajala,« pa je to tako nenavadna izjava, da ni jasno, kaj s tem mislim. Ali, na primer, mislim nekaj napačnega, toda znanstvenega. Morda bo kdo mislil, da je izjava, da gora takrat še ni obstajala, čisto jasna, pa naj si kontekst zamišljamo kakorkoli. Toda predstavljaj si, da bi nekdo rekel »Ta gora pred eno minuto še ni obstajala, je pa obstajala povsem enaka gora.« Le kontekst, ki smo ga vajeni, pojasni, kaj smo imeli v mislih.

238. Nekoga, ki bi rekel, da Zemlja pred njegovim rojstvom še ni obstajala, bi lahko spraševal dalje, da bi ugotovil, katerim mojim prepričanjem še nasprotuje. In potem bi se lahko zgodilo, da bi nasprotoval mojim temeljnim nazorom. Če bi bilo temu tako, bi moralo ostati

pri tem. Podobno bi se zgodilo, če bi rekel, da je nekoč že bil na Luni.

239. Da, verjamem, da ima vsak človek dva človeška starša; toda katoličani verjamejo, da je imel Jezus le človeško mater. Drugi pa bi lahko verjeli, da obstajajo ljudje, ki nimajo staršev in ne bi verjeli nikakršni nasprotni evidenci. Katoličani tudi verjamejo, da oblat v določenih okoliščinah povsem spremeni svoje bistvo, in hkrati, da vsakršna evidenca dokazuje nasprotno. Če Moore torej pravi »Vem, da je to vino in ne kri,« bi mu katoličani ugovarjali.

240. Na čem temelji vera, da imajo vsi ljudje starše? Na izkustvu. In kako lahko to gotovo vero oprem na izkustvo? No, saj je ne opiram le na to, da sem poznal starše določenih ljudi, temveč na vse, česar sem se naučil o spolnem življenju ljudi, o njihovi anatomiji in fiziologiji; tudi na vse, kar sem slišal in videl pri živalih. Toda, ali je to res dokaz?

241. Ali ne gre pri tem za hipotezo, ki se, kakor verjamem, vedno znova v celoti potrjuje?

242. Ali nismo na vsakem koraku prisiljeni reči: »To vsekakor verjamem«?

243. »Vem ...« rečemo, kadar smo pripravljene navesti obvezujoče razloge. »Vem« se navezuje na neko možnost prikaza dejanskosti. Ali nekdo nekaj ve, je mogoče pokazati, ob predpostavki, da je o tem prepričan. Če pa je tisto, kar verjame, takšno, da razlogi, ki jih lahko navede, niso nič bolj gotovi kot njegova trditev, potem ne more reči, da ve, kar verjame.

244. Če nekdo pravi »Imam telo«, ga lahko vprašamo: »Kdo govori skozi ta usta?«

245. Komu človek govori, da nekaj ve? Samemu sebi ali komu drugemu. Če to govori samemu sebi, kakšna je potem razlika v primerjavi z ugotovitvijo, da je prepričan, da je tako? Ni subjektivne gotovosti, da nekaj vem. Subjektivna je gotovost, ne pa védenje. Če si torej rečem »Vem, da imam dve roki« in to naj ne bi izražalo le moje subjektivne gotovosti, potem moram imeti možnost, da se prepričam, ali imam prav. Toda tega ne morem; kajti da imam dve roki, ni nič manj gotovo, preden ju pogledam kot pozneje. Lahko pa bi rekel: »Neomajno verjamem, da imam dve roki.« To bi izražalo, da nisem pripravljen dopustiti, da bi karkoli obveljalo kot protidokaz tega stavka.

246. »Tukaj sem prišel do temelja vsega, kar verjamem.« »Vztrajal bom v tej držil!« Toda ali ni tako le, ker sem o tem popolnoma prepričan? – Kako je, če si »popolnoma prepričan«?

247. Kako bi bilo, če bi zdaj podvomil o tem, da imam dve roki? Zakaj si tega sploh ne morem predstavljati? Kaj bi verjel, če ne bi verjel tega? Saj sploh še nimam sistema, v katerem bi takšen dvom lahko obstajal.

248. Znašel sem se na dnu svojih prepričanj. In o tej nosilni steni bi skorajda lahko rekli, da jo podpira cela hiša.

249. Imamo napačno predstavo o dvomu.

250. Da imam dve roki, je v običajnih okoliščinah tako gotovo kot karkoli, kar bi lahko navedel kot očitni dokaz za to. Zato nisem zmožen, da bi pogled na svojo roko dojemal kot očitni dokaz.

251. Ali to ne pomeni: da bom nujno deloval v skladu s to vero in me pri tem nič ne bo moglo motiti?

252. Vendar ni tako, da bi le jaz na ta način verjel, da imam dve roki, temveč to verjame vsak razumen človek.

253. V temelju osnovane vere se nahaja neosnovana vera.

254. Vsak »razumen« človek tako ravna.

255. Za dvom so značilne določene izjave, toda značilne so le v določenih okoliščinah. Če bi nekdo rekel, da dvomi o obstoju svojih rok in bi si jih vedno znova ogledoval z vseh strani in se skušal prepričati, da ne gre za odsev ali kaj podobnega, potem ne bi bili prepričani, ali naj to imenujemo dvom. Njegovo ravnanje bi lahko opisali kot dvomu podobno, toda njegova igra ne bi bila naša.

256. Po drugi strani se jezikovna igra postopno spreminja.

257. Če bi mi kdo rekel, da dvomi o tem, ali ima telo, bi ga imel za napol norega. Ne bi pa vedel, kako naj ga prepričam o tem, da telo ima. In če bi mu že kaj rekel in bi to pregnalo njegov dvom, ne bi vedel, kako in zakaj je prišlo do tega.

258. Ne vem, ali je stavek »Imam telo« mogoče uporabljati. To ne velja brezpogojno za stavek, da sem bil vedno na ali blizu Zemlje.

259. Kdor bi dvomil o tem, da je Zemlja pred 100 leti že obstajala, bi lahko dvomil znanstveno ali filozofsko.

260. Izraz »Vem« bi rad pridržal za tiste primere, v katerih se pojavlja v običajni jezikovni uporabi.

261. Razumnega dvoma v obstoj Zemlje v zadnjih 100 letih si trenutno ne morem predstavljati.

262. Lahko si predstavljam človeka, ki je odraščal v čisto posebnih okoliščinah in ki so ga naučili, da je Zemlja nastala pred 50 leti, on pa to tudi verjame. Lahko bi ga poučili: Zemlja že dolgo itd. – Skušali bi mu posredovati svojo podobo sveta. To bi nam uspelo z neke vrste prepričevanja.

263. Učenec verjame svojim učiteljem in učbenikom.

264. Lahko si predstavljam, da Moora ujame divje pleme, ki izrazi sum, da je prišel od nekod med Zemljo in Luno. Moore jim reče, da ve ..., ne more pa jim navesti razlogov za svojo gotovost, ker imajo fantastične predstave o človekovih letalnih zmožnostih in ničesar ne vedo o fiziki. To bi bila priložnost za takšno izjavo.

265. Toda, ali izreka kaj več kakor »Nikdar nisem bil tu ali tam in imam trdne razloge, da to verjamem«?

266. Na tem mestu pa bi morali tudi povedati, kaj so to trdni razlogi.

267. »Nimam le vizualnega vtisa drevesa, temveč vem, da je to drevo.«

268. »Vem, da je tu roka.« – Kaj pa je roka? – »No, tole, na primer.«

269. Ali sem bolj prepričan, da nikdar nisem bil na Luni, kakor da nikdar nisem bil v Bolgariji? Zakaj sem tako prepričan? No, vem, da tudi nikjer v bližini, na primer, da nikdar nisem bil na Balkanu.

270. »Za svojo gotovost imam trdne razloge.« Zaradi teh razlogov je moja gotovost objektivna.

271. O tem, kaj je tehten razlog za neko stvar, ne odločam jaz.

272. Vem = Znano mi je kot gotovo.

273. Kdaj pa o nečem rečemo, da je gotovo? Kajti o tem, ali nekaj je gotovo, se lahko prepiramo; če je namreč nekaj objektivno gotovo. Obstaja cela vrsta splošnih izkustvenih stavkov, ki se nam zdijo zagotovo veljavni.

274. Eden izmed njih je ta, da človeku, ki so mu odsekali roko, ta ne bo ponovno zrasla. Da je nekdo, ki so mu odsekali glavo, mrtev in da nikdar več ne bo oživel, pa je drugi takšen stavek. Rečemo lahko, da nas izkustvo uči takšne stavke. Ne uči pa nas jih izolirano, temveč skupaj s celo vrsto pripadajočih stavkov. Če bi bili izolirani, bi lahko o njih morda podvomili, kajti nobenega izkustva nimam, ki bi jih zadevalo.

275. Če je izkustvo razlog naše gotovosti, potem je to seveda preteklo izkustvo. In ne gre le za moje izkustvo, temveč tudi za izkustvo drugih, za katero sem izvedel. Po drugi strani bi lahko rekli, da je izkustvo vse, zaradi česar verjamemo drugim. Toda na podlagi katerega izkustva verjamem, da knjige o anatomiji in fiziologiji ne vsebujejo ničesar napačnega? Verjetno je res, da se to zaupanje opira na moje lastno izkustvo.

276. Verjamemo, tako rekoč, da obstaja velika zgradba, od katere vidimo zdaj ta, zdaj oni vogal.

277. »Ne morem drugače, kakor da verjamem ...«

278. »Pomirjen sem, ker je tako.«

279. Povsem gotovo je, da avtomobili ne rastejo iz zemlje. – Čutimo, da bi nekdo, ki bi verjel nasprotno, lahko verjel vse, kar se nam zdi nemogoče, in zanikal vse, kar se nam zdi gotovo. Kako pa je ta vera povezana z vsemi drugimi? Radi bi rekli, da tisti, ki bi to lahko verjel, ne sprejema celotnega sistema naše verifikacije. Ta sistem je nekaj, kar človek sprejme z opazovanjem in poukom. Namenoma ne rečem z »učenjem«.

280. Ko je videl to in ono in ko je slišal to in ono, ne more več dvomiti o tem, da ...

281. Jaz, L.W., verjamem, sem prepričan, da moj prijatelj nima lesenih oblancev v trupu ali v glavi, čeprav za to nimam neposredne evidence čutov. Prepričan sem na podlagi tega, kar so mi povedali, kar sem prebral, in na podlagi svojih izkušenj. Da bi dvomil o tem, se mi zdi norost, seveda spet v skladu z drugimi; toda jaz se strinjam z njimi.

282. Ne morem reči, da imam dobre razloge za trditev, da mačke ne rastejo na drevesih ali da sem imel očeta in mamo. Če kdo dvomi o tem – kako naj bi do tega prišlo? Ali od samega začetka nikdar ni verjel, da ima starše? Toda ali si lahko kaj takšnega sploh predstavljamo, razen če bi nas kdo kaj podobnega naučil?

283. Kajti kako bi otrok lahko dvomil o tem, kar ga naučimo? To bi lahko pomenilo le, da se ni mogel naučiti določenih jezikovnih iger.

284. Ljudje so že od nekdaj ubijali živali in njihove kože in kosti itd. uporabljali v določene namene; z gotovostjo so računali s tem, da bodo v vsaki podobni živali našli podobne organe. Vedno so se učili iz izkušenj in iz njihovih dejanj lahko razberemo, da so določene stvari zagotovo verjeli, pa če so to vero izrekli ali ne. S tem seveda nočem reči, da naj bi človek tako ravnal, temveč le, da tako ravna.

285. Če nekdo nekaj išče in, na primer, na nekem določenem mestu razkoplje zemljo, potem s tem kaže, da verjame, da je tisto, kar išče, na tem mestu.

286. Kaj verjamemo, je odvisno od tega, kaj se naučimo. Vsi verjamemo, da je nemogoče priti na Luno; toda lahko obstajajo ljudje, ki verjamejo, da je možno in da se to od časa do časa dogaja. Pravimo: marsičesa ne vedo, kar mi vemo. In naj bodo še tako prepričani v svoj prav – se motijo in mi to vemo. Če svoj sistem vedenja primerjamo z njihovim, se zdi njihov dosti bolj siromašen.

23. september 1950

287. Veverica ne sklepa po indukciji, da bo tudi prihodnjo zimo potrebovala zaloge. In prav tako tudi mi ne potrebujemo zakona indukcije, da bi upravičili svoja dejanja ali napovedi.

288. Vem ne le, da je Zemlja obstajala dolgo pred mojim rojstvom, temveč tudi, da je veliko telo, da so to ugotovili, da imam sam in drugi ljudje številne prednike, da obstajajo knjige o vsem tem, da takšne knjige ne lažejo itd. In vse to vem? Verjamem. Ta sklop znanja sem sprejel od drugih in nimam razlogov, da bi dvomil o njem, saj ga marsikaj potrjuje. In zakaj ne bi rekel, da vse to vem? Ali ne rečemo tako? Toda tega ne vem ali verjamem le jaz, temveč tudi drugi. Ali, še več, verjamem, da verjamejo.

289. Trdno sem prepričan, da drugi verjamejo, da verjamejo, da vedo, da je vse tako.

290. Sam sem v svojo knjigo zapisal, da se otrok nauči razumeti besedo na neki določen način: ali to vem, ali pa to le verjamem? Zakaj v takšnem primeru ne napišem »Verjamem ...«, temveč preprosto trdilni stavek?

291. Vemo, da je Zemlja okrogla. Dokončno smo se prepričali o tem, da je okrogla. Pri tem mnenju bomo vztrajali, razen, če bi se spremenil naš celotni pogled na naravo. »Kako to vem?« – Verjamem.

292. Nadaljnji poizkusi ne morejo kaznovati predhodnih kot laži, temveč kvečjemu spremeniti naš celotni pogled.

293. Podobno je pri stavku »Voda zavre pri 100°C.«

294. Tako se prepričamo, to imenujemo »biti o nečem upravičeno prepričan«.

331. Če torej sploh lahko z gotovostjo ravnamo v skladu z vero, naj se potem čudimo, če v mnogih pogledih ne moremo dvomiti?

332. Predstavljaš si, da bi nekdo, ne da bi želel filozofirati, rekel: »Ne vem, ali sem bil kdaj na Luni; ne spominjam se, da bi bil kdaj tam.« (Zakaj bi se ta človek tako močno razlikoval od nas?) Predvsem pa: kako bi vedel, da je na Luni? Kako si to predstavlja? Primerjaj: »Ne vem, ali sem bil kdaj v vasi X.« Toda tudi tega ne bi mogel reči, če bi se X nahajala v Turčiji, kajti vem, da še nikdar nisem bil v Turčiji.

333. Če nekoga vprašam: »Si bil kdaj na Kitajskem?« Odgovori: »Ne vem.« Potem bi vendarle rekli: »Ne veš? Imaš kakšen razlog, da verjameš, da si morda kdaj bil tam? Si bil, denimo, kdaj v bližini kitajske meje? Ali pa so bili tam tvoji starši v času, ko si se rodil?« – Evropejci večinoma vendarle vedo, ali so bili na Kitajskem ali ne.

334. Kar pomeni, da razumen človek o tem dvomi le v določenih okoliščinah.

335. Postopek v sodni dvorani temelji na tem, da okoliščine podeljujejo izjavam določeno verjetnost. Izjave, na primer, da je nekdo prišel na svet brez staršev, tam nikdar ne bi upoštevali.

336. Toda mnenje ljudi o tem, kaj je razumno ali nerazumno, se spreminja. V določenih časih se ljudem zdi razumno nekaj, kar bi se jim v drugih zdelo nerazumno. In obratno. Toda, ali ni tu nikakršnega objektivnega znamenja? Zelo pametni in izobraženi ljudje verjamejo v svetopisemsko stvarjensko zgodbo, drugi pa jo imajo za dokazano napačno, in prvi imajo razloge za to.

337. Ne moremo delati poizkusov, če ni res, da dvomimo o marsičem. Kar pa ne pomeni, da kar na slepo sprejemamo določene predpostavke. Če napišem neko pismo in ga oddam, potem predpostavljam in pričakujem, da bo prišlo do naslovnika. Če delam poizkuse, pa ne dvomim o obstoju naprave, ki jo imam pred seboj. Cela vrsta dvomov me obhaja, toda ne ta. Če računam, nedvomno verjamem, da se številke na papirju ne menjajo same od sebe in še naprej zaupam svojemu spominu in zaupam mu brezpogojno. Tu gre za enako gotovost, kakor glede tega, da nikdar nisem bil na Luni.

338. Predstavljam pa si ljudi, ki nikdar niso bili povsem prepričani o teh stvareh, a so vendarle rekli, da so zelo verjetne in da se ne splača, da bi dvomili o njih. Tako bi nekdo, ki bi bil na mojem mestu, rekel: »Najverjetneje še nikdar nisem bil na Luni« itd. Kako bi se življenje teh ljudi razlikovalo od našega? Saj navsezadnje obstajajo ljudje, ki pravijo, da je le najverjetneje res, da bo voda v posodi nad ognjem zavrela in ne zamrznila, da je torej, strogo gledano, to, kar se nam zdi nemogoče, po njihovem le malo verjetno. Kakšna razlika bi izhajala iz tega v njihovem življenju? Ali ne gre le za to, da o določenih stvareh govorijo nekoliko več od drugih ljudi?

339. Predstavljaš si človeka, ki naj bi šel na železniško postajo iskat svojega prijatelja in ne bi preprosto pogledal na vozni red in ob določenem času odšel na postajo, temveč bi rekel: »Ne verjamem, da bo vlak res prišel, a bom kljub temu šel na postajo.« Storil bo vse, kar bi storil običajni človek, vendar bi to spremljali dvomi ali nejevolja nad samim seboj itd.

340. Z enako gotovostjo, s kakršno verjamemo neki matematični stavek, vemo tudi, kako naj izgovorimo črki »A« in »B«, kako se imenuje barva človeške krvi, da imajo drugi ljudje kri in da jo imenujejo »kri«.

341. Kar pomeni, da vprašanja, ki jih postavljamo, in naši dvomi temeljijo na tem, da o določenih stavkih ne dvomimo, podobno kot podboj pri vratih, ki uokvirja njihovo gibanje.

342. Kar tudi pomeni, da k logiki naših znanstvenih raziskav sodi, da o določenih stvareh dejansko ne dvomimo.

343. Vendar ni tako, da ne bi mogli raziskati vsega in bi se torej nujno morali zadovoljiti z domnevanjem. Če hoče, da se vrata gibljejo, mora podboj stati pri miru.

344. Moje življenje je v tem, da se zadovoljim z marsičem.

345. Če vprašam »Katero barvo vidiš zdaj?«, da bi ugotovil, katera barva se zdaj nahaja tam, ne morem istočasno dvomiti o tem, ali nagovorjeni razume nemško, ali me želi preizkusiti, ali me moj lastni spomin, kar zadeva pomena barv, ni pustil na cedilu itd.

346. Če poskušam nekemu pri šahu dati mat, ne morem dvomiti o tem, ali se figure morda ne premikajo kar same od sebe in se le moj spomin poigrava z mano, da tega ne opazim.

638. »Glede tega se ne morem motiti« je običajen stavek, ki služi temu, da izraža vrednost neke izjave glede na njeno gotovost. Upravičen pa je le v vsakdanji uporabi.

639. Toda kaj za vruga mi pomaga, če se – to moram priznati – lahko motim v tem in torej tudi v stavku, ki naj bi ga utemeljeval?

640. »Ali pa naj rečem, da stavek izključuje neko določeno vrsto napake?«

641. »Danes mi je povedal – glede tega se ne morem motiti.« – Kaj pa, če bi se vendarle izkazalo za napačno?! – Ali nam ni treba razlikovati načinov, kako se nekaj »izkaže za napačno?« – Kako naj se torej izkaže, da je bila moja izjava napačna? Evidenca proti evidenci, odločiti pa se moramo, katera naj se umakne.

642. Če bi imel pomislek: kaj če bi se nenadoma nekako prebudil in rekel »Pravkar sem si domišljjal, da se imenujem L. W.!« – kdo mi lahko zagotovi, da se ne bi še enkrat prebudil in tedaj to proglasil za nenavadno domišljijo itd.

643. Seveda si lahko predstavljamo primer, in res obstajajo primeri, ko po »prebujenju« nikdar več ne dvomimo o tem, kaj je bila domišljija in kaj dejanskost. Toda takšen primer oziroma njegova možnost ne diskreditira stavka »Glede tega se ne morem motiti«.

644. Ali ne bi bile sicer vse trditve tako diskreditirane?

645. Glede tega se ne morem motiti. Lahko pa bi bržkone nekoč, upravičeno ali neupravičeno, verjel, da sem sprevidel, da nisem bil zmožen presoje.

646. Če bi se to dogajalo pogosto ali vedno znova, bi to vendarle povsem spremenilo značaj jezikovne igre.

647. Obstaja razlika med zмотo, za katero je, tako rekoč, predviden prostor v igri, in med popolno kršitvijo pravil, ki se pojavlja le izjemoma.

648. Drugega lahko prepričam o tem, da se »glede tega ne morem motiti«. Nekomu rečem: »Ta in ta je bil danes dopoldne pri meni in mi je povedal to in to.« Če gre za nekaj presenetljivega, me bo morda vprašal: »Se glede tega nisi morda zmotil?« Kar lahko pomeni: »Se je to gotovo zgodilo danes dopoldne?« ali pa: »Ali si ga zares dobro razumel?« – Z lahkoto sprevidimo, s kakšnimi izjavami bi lahko pokazal, da se nisem motil glede časa in prav tako, da njegove pripovedi nisem napačno razumel. Toda vse to ne more pokazati, da stvari nisem sanjal ali si je sanjsko domišljjal. Kakor tudi ne more pokazati, da se morda nisem popolnoma zarekel. (Takšne stvari se dogajajo.)

649. (Nekoč sem nekomu – po angleško - rekel, da je oblika neke določene veje značilna za vejo bresta [elm], čemur je ta drugi oporekal. Nato sva prišla do jesena in rekel sem mu »Vidiš, to so veje, o katerih sem ti govoril«. Nakar je odvrnil: »But that's an ash« – jaz pa: »I always meant ash when I said elm.«)

650. To kljub vsemu pomeni: možnost zmote je v nekaterih (pogostih) primerih mogoče izločiti. – Tako izločimo pravzaprav tudi računske napake. Kajti tudi če smo neki račun nešteto krat preračunali, še ne moremo reči: »Njegova pravilnost je kljub temu samo zelo verjetna – saj je še vedno možno, da se je vmes prikradla kakšna napaka.« Kajti če predpostavljamo, da bi se zdelo, da smo odkrili neko napako – zakaj prav tukaj ne bi domnevali napake?

651. Ne morem se motiti glede tega, da je $12 \times 12 = 144$. Matematične gotovosti ne morem postaviti nasproti relativni gotovosti izkustvenih stavkov. Kajti matematični stavek je ohranjala cela vrsta dejanj, ki se nikakor niso razlikovala od dejanj preostalega življenja in ki so bila v enaki meri izpostavljena pozabi, prezrtju in prevari.

652. Lahko sedaj prerokujem, da ljudje nikdar ne bodo spremenili današnjih računskih pravil, da nikdar ne bodo rekli, da šele zdaj vedo, kako je s tem? Toda, ali bi to opravičevalo naš dvom?

653. Če o stavku $12 \times 12 = 144$ ne moremo dvomiti, potem ne moremo dvomiti niti o nematematičnih stavkih.

654. Toda na to lahko pripomnemo marsikaj. – Prvič je » $12 \times 12 = 144$ « pač matematični stavek in iz tega lahko sklepamo, da se le takšni stavki nahajajo v takšnem položaju. Če pa takšno sklepanje ni upravičeno, bi moral obstajati neki prav tako zanesljiv stavek, ki bi govoril o poteku računa, vendar ne bi bil matematičen. – Mislim na stavek, kakor na primer: »Račun '12 × 12' bo, če ga bodo izvedli ljudje, ki znajo računati, v večini primerov dal rezultat '144'.« Temu stavku nihče ne bo nasprotoval in seveda ni matematičen. Toda, ali ima gotovost matematičnega stavka?

655. Matematični stavek je nemudoma uradno dobil pečat nespornosti. Tj.: »Prepirajte se o drugih stvareh; to trdno drži, je os, okrog katere se lahko vrtil vaš spor.«

656. Tega pa ne moremo reči za stavek, da se jaz imenujem L. W. Tudi ne za stavek, da so ti ali oni ljudje pravilno izračunali nek račun.

657. Matematični stavki so, bi lahko rekli, okamenine. – Stavek »Imenujem se ...« pa to ni. Toda tisti, ki imajo tako kot jaz prepričljivo evidenco, ga bodo prav tako imeli za neovrgljivega. Vendar ne, ker o tem ne bi razmišljali. Kajti dejstvo, da je evidenca prepričljiva, tiči prav v tem, da se nam ni treba ukloniti nobeni nasprotni evidenci. Pred seboj imam torej nasprotno silo, podobno kot jo imajo matematični stavki, ki s tem postanejo neovrgljivi.

658. Vprašanje »Ali ne moreš biti obseden z neko norostjo in boš šele pozneje ugotovil, da si bil obseden?« bi lahko zastavili tudi glede vsakega preprostega računskega stavka.

659. »Ne morem se motiti glede tega, da sem pravkar kosil.« Da, če nekomu rečem »Pravkar sem kosil,« lahko verjame, da lažem ali da nisem čisto pri pravi, ne bo pa mislil, da se motim. Domneva, da bi se lahko motil, tukaj nima nikakršnega smisla. Toda to ne drži. Lahko bi, na primer, takoj po jedi zadremal in zaspal za celo uro in potem mislil, da sem pravkar jedel. Toda tu vendarle razlikujem med različnimi vrstami zmote.

660. Lahko bi vprašal: »Kako bi se lahko motil glede tega, da se imenujem L. W.?« In rečem lahko: ne vidim možnosti, da bi se to zgodilo.

661. Kako bi se lahko zmotil glede predpostavke, da nikdar nisem bil na Luni?

662. Če bi rekel »Nisem bil na Luni – toda lahko, da se motim,« bi bilo to neumno. Kajti celo misel, da bi me s pomočjo še neznanih sredstev v snu prenesli tja, mi ne bo dovoljevala, da bi govoril o možni zmoti. Če bi storil kaj takšnega, bi igro napačno igral.

663. Pravico imam, da rečem »Glede tega se ne morem motiti,« pa čeprav se motim.

664. Razlika je, ali se v šoli naučimo, kaj je v matematiki prav ali narobe, in tem, ali sam razglašam, da se glede nekega stavka ne morem motiti.

665. Temu, kar je splošno določeno, dodajam še nekaj posebnega.

666. Kako pa je, na primer, z anatomijo (ali velikim delom le te)? Ali ni to, kar opisuje, izvzeto iz vsakega dvoma?

667. Tudi če bi prišel k nekemu ljudstvu, ki verjame, da ljudje v sanjah potujejo na Luno, jim ne bi mogel reči: »Nikdar nisem bil na Luni. Seveda pa se lahko motim.« In na njihovo vprašanje: »Ali ni možno, da se motiš?« bi moral odgovoriti: ne.

668. Kakšne praktične posledice ima, če bi nekaj izrekel in pristavil, da se glede tega ne morem motiti?
(Namesto tega bi lahko pristavil: »Glede tega se ne morem motiti, kakor se ne morem motiti glede tega, da se imenujem L. W.«)
Drugi bi kljub temu lahko dvomil o moji izjavi. Toda ne le, da se bo dal poučiti, če mi zaupa, temveč bo iz mojega prepričanja sklepal tudi o mojem obnašanju.

669. Stavek »Glede tega se ne morem motiti« v praksi seveda uporabljamo. Lahko pa dvomimo o tem, ali naj ga razumemo v povsem strogem smislu, ali pa gre za pretiravanje, ki ga uporabljamo le zato, da bi nekoga pregovorili. 27. april

670. Lahko bi govorili o temeljnih načelih človeškega raziskovanja.

671. Od tu poletim na neki kraj na svetu, kjer imajo ljudje še nedoločne ali sploh nikakršnih informacij o možnosti letenja. Rečem jim, da sem pravkar priletel k njim iz ... Vprašajo me, ali se glede tega morda ne motim. – Očitno imajo napačno predstavo o tem, kako to gre. (Če bi bil spravljen v velik zaboj, bi bilo mogoče, da sem se zmotil glede načina transporta.) Če jim preprosto rečem, da se ne morem motiti, jih s tem verjetno ne bom prepričal; prepričal pa jih bom, če jim opišem postopek. Potem gotovo ne bodo več spraševali o tem, ali je možno, da bi se motil. Pri tem pa bi – čeprav bi mi zaupali – lahko verjeli, da sem sanjal ali da sem si to domišljjal zaradi neke čarovnije.

672. »Če ne zaupam tej evidenci, zakaj naj bi potem zaupal katerikoli drugi evidenci?«

673. Ali ni težko razlikovati med primeri, v katerih se ne morem motiti, in takšnimi, v katerih bi se težko motil? Ali je vedno jasno, kam sodi kateri primer? Ne verjamem.

674. Vendar obstajajo določene vrste primerov, v katerih upravičeno rečemo, da se ne bi mogel motiti, in Moore je navedel nekaj takšnih primerov. Naštejemo lahko različne tipične primere, ne morem pa navesti splošne karakteristike.

(N. N. se ne more motiti glede tega, da je pred nekaj dnevi iz Amerike priletel v Anglijo. Le če je povsem nor, se mu bo lahko zdelo možno tudi kaj drugega.)

675. Če nekdo verjame, da je pred nekaj dnevi letel iz Amerike v Anglijo, mislim, da se glede tega ne more motiti. Prav tako, kakor če nekdo reče, da pravkar sedi za mizo in piše.

676. »Če pa se tudi v takšnih primerih ne morem motiti – je potem mogoče, da sem pod narkozo?« Če sem in če mi narkoza odvzame zavest, potem zdajle pravzaprav ne govorim in mislim jaz sam. Ne morem resno domnevati, saj sanjam. Kdor v sanjah reče »Sanjam,« pa čeprav to reče naglas, prav tako nima prav, kakor če bi v sanjah rekel »Dežuje,« medtem ko bi dejansko deževalo. Pa čeprav so njegove sanje zares povezane s šumom dežja.